

Inhoud

KIRGIZIË	9
OEZBEKISTAN	95
TADZJIKISTAN	213
Beknopte bibliografie	313
Namen- en woordenlijst	317
Register	325
Dankwoord	333

Kirgizië

Bisjkek

Iemand slaat met deuren. Op de begane grond van hotel Sheherezade klinkt lawaai, harde stemmen, gevolgd door gegiechel. Het gezelschap komt naar boven lopen. Meisjes op hoge hakken huppelen door de bar. Dan volgt een groepje heren.

Een man met een omvangrijke buik stopt bij mijn stoel, staart me aan en leunt, in een poging me scherp te zien, naar voren. Zijn gezicht wiebelt voor het mijne, onze neuzen raken elkaar net niet. Een moment heb ik het idee dat hij me wil omhelzen, maar hij stapt onverwacht en met een slome concentratie terug. Hebben we er bezwaar tegen dat hij even komt kennismaken?

Hij schuift naast me aan tafel waar we de maaltijd gebruiken: Jan, een Kirgizische restauranteigenaar uit het zuidelijke Osj, haar Engelse echtgenoot David en ik.

‘Breng bier,’ roept de man naar de dame achter de bar.

‘En jij gaat zitten.’ Dat is tot de blonde vrouw gericht met wie hij naar boven is gekomen. Ze neemt stijfjes plaats, slaat haar benen over elkaar. Zijn hand glijdt over haar borsten en dijen, zij frunnikt aan haar nagels.

Hij is nog maar een dag in Bisjkek en moet een conferentie bijwonen, vertelt de man. Hij is politicus en komt uit Kazachstan.

Daar wil Jan meer van weten. Maar nu zegt de man dat het er niet toe doet. Hij heeft een te hoge functie om dat hier rond te gaan vertellen. In Almaty kan hij niet naar een Sheherezade. ‘Daar zijn hele fijne clubs, maar je moet op alles letten wat je doet en zegt. Ik voel me soms als een gekooide vogel.’

‘En jij?’ vraag ik het meisje.

‘Gewoon. Ik werk hier.’

Ze is Russin, dat heb ik goed gezien. Ze zit op het puntje van haar stoel en geeft vage, afgemeten antwoorden. Nog wat beleefdheden, gevolgd door een ongemakkelijke stilte, tot de man opstaat en de Russin bij de arm pakt. Het was aangenaam, zegt hij, maar hij moet ervandoor. Hij kust mijn vingers.

De kamers liggen in het verlengde van de bar. Het is maar een paar passen lopen en hij wuift even voordat hij de deur achter zich sluit. Jan zegt dat ze zich schaamt en verontschuldigt zich dat ze ons naar een bordeel heeft gebracht. Ze heeft het adres van Sheherezade van internet gehaald en op de foto's zag het er keurig uit. Hoe had ze het kunnen weten?

Ik ken het echtpaar nog maar een paar uur. Jan heeft me op het vliegveld gered uit de armen van een paar snorders die opdringerig aan mijn tas en kleren rukten, en vroeg of ik met haar mee wilde rijden.

Ze was als een door God gezonden engel. Het werd donker, ik was alleen, met een klein fortuin aan cash op zak, en het centrum was minstens drie kwartier rijden door de kale steppe.

En nu zitten we dan in dit bordeel. Jan heeft gelijk. Het is wel een net bordeel. Van buiten doet Sheherezade aan een kantoor denken; het is een kubus van beton, met een tegeltuin, in een van de nieuwe buitenwijken van Bisjkek. Ik had geen argwaan. Bij binnenkomst was ik hoogstens wat verbaasd over de wel erg diepe decolletés van de receptionistes en het barokke en popperige interieur; ingericht met spiegels, prullen en roze tapijten.

We bestellen meer bier. Een man loopt met snelle passen de bar binnen. Hij is tenger, klein en hij draagt een zwart pak dat er duur uitziet. In zijn rechterhand draagt hij een aktetas.

‘Waar is hij?’ De man schreeuwt naar de vrouw achter de bar.

‘Ga hem halen. Die klootzak.’

We kunnen de hele scène volgen. Zij gaat voorop met de sleutelbos, hij bonkt op de deur en de politicus verschijnt half-naakt op de drempel. Zijn bezoeker wacht niet op verontschuldigen. Hij wacht zelfs niet tot de man zich heeft aangekleed, grijpt hem bij de pols en trekt hem achter zich aan de gang door, langs de bar en dan de trap af.

We zeggen de politicus gedag, maar hij doet net alsof hij ons niet hoort. Hij ziet er verslagen uit als een bokser die zojuist zijn laatste wedstrijd heeft verloren.

Na een minuut of wat komt ook het meisje tevoorschijn. Zonder een woord te zeggen glipt ze langs ons heen.

Het is de tweede keer dat ik in Kirgizië ben. Ik kwam er voor het eerst in 2005, toen een volksofstand tot het aftreden van de president had geleid. Voor die tijd kende ik het land alleen maar van nieuwsberichten over stembusmanipulaties en klopjachten op religieuze extremisten.

Destijds verbleef ik een voormalig Sovjethotel in het centrum, vertel ik aan Jan. In dat hotel had ik geen prostituees gezien, maar ik maakte daar wel iets vreemds mee. Midden in de nacht werd ik gewekt door een ijselijk gegil dat van buiten kwam, ik rende meteen naar het balkon en was er getuige van dat drie mannen op straat een meisje ontvoerden.

Ze ging donker gekleed, ze had kort haar – of droeg ze een mutsje? De mannen stonden voor haar en vormden een muur. Achter haar reed een auto. Toen ze probeerde te vluchten, grepen ze haar beet en duwden haar van de een naar de ander, alsof ze een pingpongbal was. Daarna tilden ze haar op, gooiden haar op de achterbank en reden hard weg.

Ik had de gebeurtenis destijds meteen aan de receptioniste gemeld, maar zij weigerde de politie te bellen en vond dat ik me nergens mee moest bemoeien. Ik moest het voorval maar vergeten en gaan slapen.

Jan vraagt: 'Die ontvoering, was het *ala kachuu*?'

Ze doelt op een bizarre traditie in Kirgizië waarbij mannen een vrouw op straat ontvoeren om haar tot een huwelijk te dwingen. De Kirgiezen zeggen dat het gebruik nog uit de tijd stamt dat ze als nomaden over de steppe zwierven. Sinds de onafhankelijkheid is het aantal gedwongen huwelijken door *ala kachuu* omhooggeschoten.

Misschien was het *ala kachuu*. Het kunnen ook een stel pooiers zijn geweest die een prostituee kwamen halen. Misschien is alleen de vraag al verwarrend. Waar ligt de grens tussen misdaad en traditie? Wat ik weet is dat een vrouw voor mijn ogen werd overmeesterd en dat getuigen weigerden tussenbeide te komen; dat niet alleen, de getuigen keerden zich af alsof het hen niet aanging.

De ontvoering van de vrouw bij mijn hotel in Bisjkek was in mijn hoofd blijven zeuren en had me aan het denken gezet. Voordat de communisten Centraal-Azië veroverden leefden de vrouwen onder de sharia. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie kregen de voormalige Sovjetrepublieken van Centraal-Azië onafhankelijkheid. De afgelopen jaren is de islam weer in opmars en zijn tradities teruggekomen. Wat zijn daarvan de gevolgen voor vrouwen; maakt dit uit voor hun rechten, hun vrijheden? Hoe houden zij zich staande in een maatschappij waar nieuwe vaak ongeschreven regels gelden?

Jan is na een jarenlang verblijf in Europa nog maar twee jaar in haar land terug. Ze heeft de veranderingen na de val van de Sovjet-Unie niet meegemaakt, zegt ze. In 1991 kwam er een nieuwe grondwet waarin de bijzondere positie van de islam werd benadrukt. Toen zij terugkeerde was ze verbaasd dat tradities en geloof zoveel belangrijker waren geworden.

'En die agressie,' zegt ze. 'Die is ook nieuw.'

'En bordelen?'

'Die waren er niet.'

Ze begrijpt niet dat ik alleen wil reizen. ‘En waarom kies je nu juist Kirgizië. Dit is toch een uithoek?’

‘Ik ben pas aan het begin. Daarna zullen Oezbekistan en Tadzjikistan volgen.’

Wapperend met mijn landkaart laat ik haar het traject zien dat ik heb uitgestippeld. Eerst wil ik meer weten over die vreemde kidnappingsen. Wat zegt dat over het moderne Kirgizië? Dan reis ik door naar Samarkand en Boekhara, de islamitische cultuursteden in Oezbekistan en de oude machtscentra van de emirs. In de jaren twintig begon hier de *hoejoem*, een veelomvattend plan om vrouwen mensenrechten te geven en van de gezichtssluiers te bevrijden. Het leidde tot gruwelijke moorden op vrouwen die tegen de wil van de moellahs in met blote gezichten op straat liepen.

Na de cultuursteden ga ik naar de Ferganavallei in het oosten van Oezbekistan, de beruchte bakermat van het islamitisch terrorisme.

Jan vraagt: ‘En dan ga je door naar Tadzjikistan?’

Ze weet dat er een burgeroorlog is geweest en dat islamisten begin jaren negentig, toen Tadzjikistan onafhankelijk was geworden, in dat land de macht wilden grijpen. Maar als ik zeg dat ik naar het Pamir-gebergte wil reizen, naar de Ismaëlieten, kijkt ze me niet-begrijpend aan.

‘Mmm.’

‘Een islamitische sekte die geen moskeeën heeft en de Koran niet volgt.’

Een deur gaat open. Mannen in leren jasjes komen naar boven lopen. Ze kijken onze richting uit. Het is weer drukker geworden.

‘Oké.’ Jan rekt zich geeuwend uit en stapt op een ander onderwerp over. David en zij willen een nieuw bedrijf opzetten in Bisjkek. De hele dag heeft ze aan niets anders gedacht dan aan haar café-restaurant dat in Osj failliet ging. Het zit als een vervelende zoem in haar hoofd.

‘Nu maar hopen dat we in Bisjkek meer geluk hebben.’

De volgende ochtend pakken Jan en David direct na het ontbijt hun koffers. Jan ziet bleek. De klanten maakten zoveel lawaai dat ze geen oog dicht heeft gedaan, zegt ze geeuwend. Ik heb nergens last van, integendeel, ik heb uitstekend geslapen, maar ben te lui om meteen iets anders te zoeken. Na nog een nacht Sheherezade – en een zieke klant die overgeeft op de tegelvloer in de lounge – besluit ik dan toch maar te vertrekken. Een leraar op de landbouwuniversiteit heeft me het adres gegeven van een vrouw die een appartement verhuurt. Het is op tien minuten loopafstand van het centrum.

In het park ruikt het naar gras en rozen. Langs de boulevard van Bisjkek rijden ouderwetse Russische lijnbussen, spotgoedkoop en altijd vol met passagiers. Wolken van roet dansen uit kapotte uitlaten, om te verdwijnen in het niets. In het verkeer lijken geen regels te bestaan, geen beperkingen. Auto's en bussen negeren stoplichten en verkeerstekens en kronkelen om en langs elkaar heen, als in anarchie.

De hele middag heb ik wat doelloos door het centrum geslenterd. In het centrum zijn er weer meer internetcafés en restaurants bij gekomen. Het hart van Centraal-Azië heeft geen grote olievoorraden zoals de rijke burens Kazachstan en Turkmenistan. Maar de zwarte economie is omvangrijk. Mannen zijn massaal weggetrokken om te werken in Rusland en sturen geld en kleding naar huis.

Bisjkek is een universiteitsstad waar de jeugd uit het hele land naartoe trekt om te studeren. Op de boulevard lopen meisjes met meisjes, jongens met jongens en zo nu en dan een stelletje; een doorlopende file voetgangers die geen ander doel lijkt te hebben dan te flaneren, te kijken en naar zich te laten kijken.

Voor mijn reis heb ik niet meer dan twee broeken ingepakt, wat t-shirts en overhemden, en ik voel me in Bisjkek net een

mus die per ongeluk tussen een troep zangvogels is beland. De etnische Kirgiezen met hun hoge jukbeenderen en oosterse gezichten zijn tenger en slank. Kirgizië is een moslimland, maar er is bijna geen hoofddoek te zien. Vrouwen dragen strakke spijkerbroeken of jurken en rokken van glimmende of doorschijnende stofjes die halverwege de dijën reiken. De Russinnen haal je er zo uit; langer, bleker, en grover, meestal geblondeerd en zo mogelijk nog schaarser gekleed.

De westerlingen die ik op straat tegenkom zijn geen toeristen, maar hulpverleners die voor Europese en Amerikaanse organisaties werken. Westerse en oosterse machten wedijveren in deze voormalige communistische republiek om de gunst van de bevolking. De wind uit het Westen is zichtbaar in een groeiend aantal mobiele telefoons, westerse kleding, bordelen en discotheken. Die uit het Oosten verspreidt zich met name in de agrarische gebieden via moellahs en gebedenboeken.

De Amerikanen financieren programma's ter bevordering van de democratie en de rechtsstaat. De aandacht is in de eerste plaats te danken aan de groeiende invloed van de islam in een politiek gevoelige regio.

Leiders van heel Centraal-Azië voeren al jaren een represief beleid tegen fundamentalistische groeperingen die vanuit Pakistan en Afghanistan invloed proberen te krijgen. Sinds de perestrojka in de jaren tachtig verrezen in Centraal-Azië duizenden nieuwe moskeeën, die direct of indirect werden gefinancierd met geld uit Pakistan en Saoedi-Arabië, dit alles uiteraard met het doel hun invloed in de regio te verstevigen. In 1991 waren er in Kirgizië niet meer dan veertig moskeeën. Vijftien jaar later noteerde de Religieuze Staatscommissie er meer dan tweeënhalfduizend. Het zijn meestal bescheiden optrekjes die niet opvallen en meer op een woning lijken dan op een gebedshuis.

Uit een van de openstaande ramen van het muziektheater waait ons pianomuziek tegemoet, begeleid door hoge vrouwenstemmen die even abrupt eindigen als ze zijn begonnen. Ik heb met Lena afgesproken, een etnische Russin van midden twintig, die ik nog ken van de vorige keer dat ik Kirgizië bezocht. Rood haar in een paardenstaart, een tas van bont over haar schouder.

Lena is in een slecht humeur. Ze heeft weer ruzie gehad met haar vriend Sasja. Ze doen niets anders dan ruziemaken. Hij rijdt taxi en woont, sinds hij bij zijn vrouw weg is, bij Lena en haar moeder in huis. 'Mijn moeder wordt er gek van. Hij zit de hele dag te niksen en wij maar voor hem zorgen, want denk maar niet dat Russische mannen thuis iets doen. 's Avonds gaat hij uit en dan komt hij dronken thuis.'

Terwijl we over Sasja praten, krijgen we gezelschap van een bejaarde Russin. Ze komt zomaar bij ons staan, haar jurk hangt wijd om haar heen, grijze haren sprieten uit onder een gebloemde hoofddoek van wol. Ze spuwt op de grond en wijst op het grasveld waar feestgangers platgetrapte bekertjes en bierflessen hebben achtergelaten.

'Onder de communisten lieten ze je betalen als je troep op straat gooide. Nu wordt de hele straat als een vuilnisbak beschouwd. Is er nog respect? We zouden hier een Poetin moeten hebben. Die zou orde op zaken stellen.'

Ik heb het idee dat ze de hele dag gewacht heeft tot ze dat aan iemand kon zeggen. De vrouw wacht niet op antwoord maar loopt naar een bankje, pakt een stuk brood en een mes uit de tas die naast haar ligt, en snijdt boterhammen.

'Poetin? Dat meent ze niet.'

'Tuurlijk heeft ze gelijk,' vindt Lena. 'We hebben een sterke man nodig die ons uit de ellende haalt. Het land verloedert.'

Ze pakt mijn arm en zegt dat ze me het Staatsmuseum wil laten zien. Voor de onafhankelijkheid, toen het museum nog het Leninmuseum heette, bezat het de grootste collectie Sov-

jetbeelden van heel Centraal-Azië. Het museum was in de jaren tachtig een sociaal project geweest, in de nadagen van het communisme werd een late poging gedaan om de Kirgiezen te laten zien hoe mooi de gemeenschappelijke doelen waren; de gezamenlijke strijd van arbeiders en boeren om het land op te bouwen.

Lena zegt: ‘Daar interesseert zich natuurlijk niemand nog voor. Maar het communisme maakt deel uit van onze geschiedenis.’

Na de onafhankelijkheid maakten de politici geen haast met het verwijderen of vernietigen van communistische symbolen. De etnische Kirgiezen moesten op eigen kracht verder en dat viel niet mee. Lenin en Marx werden niet aan stukken gehakt en belandden niet in een kelder, zoals dat in andere voormalige Sovjetrepublieken gebeurde. Ze verhuisden simpelweg naar minder prominente plekken, zoals buitenwijken en afgelegen stadsparken.

Rechts van de drukke Chuystraat lopen we tegen het Staatsmuseum aan. Langs spuitende fonteinën lopen we de trap omhoog. We zijn de enige klanten, maar de vrouw achter de kassa lijkt geen haast te maken om ons te helpen. Ze is in een intensief gesprek met haar collega gewikkeld.

Mijn kaartje is wel tien keer zo duur als dat van Lena, zien we op het prijslijstje op de muur. Lena gaat in debat over de prijsverschillen en roept dat ze het discriminatie vindt. ‘Hoe moet dit land nu ooit volwassen worden?’

De verkoopster haalt haar schouders op. ‘Die westerlingen die het geld hebben om een vliegticket naar Bisjkek te kopen, kunnen best een wat duurder kaartje betalen. Of niet soms?’

Ik moet toegeven dat de inkomsten van het museum naar een goed doel gaan. Het is een voorbeeld van ouderwetse werkverschaffing uit de Sovjettijd; er staan twee dames achter de kassa, twee schoonmakers die doen alsof ze de trappen dweilen, wel drie verkopers in het souvenirwinkeltje waar

geen klant te zien is en twee portiers voor de deur. In het kwartier dat we gewacht hebben tot we een kaartje mochten kopen, heb ik geen bezoeker in of uit zien lopen.

We dwalen langs stoffige vitrines waar roofvogels, beren en herten ons met glazige ogen aanstaren, passeren grafurnen, potten en traditionele nomadententen. Maar het is op de eerste verdieping, dat ik begrijp waarom Lena me hier heeft gebracht. De Sovjetcollectie in dit museum is geen kleine verzameling nostalgie zoals ik die heb gezien in andere landen met een communistisch verleden. Deze collectie is inderdaad van een buitengewone omvang. Tientallen beelden, levensgrote sculpturen in brons, bootsen een revolutie na van een feestvierende massa, waar ik als bij toeval in terecht ben gekomen.

Lenin torent, omringd door soldaten op zijn sokkel, hoog boven me uit. Even verderop staan Marx en Engels, gedistinctieerd gekleed in lange jassen en vlinderdassen. Mannen met petten en vrouwen die hun kinderen op de arm dragen, marcheren ons met geheven vuisten tegemoet. Iemand moet er genoeg in hebben gehad om de borsten van de vrouwen te bekrassen.

Lena begrijpt niet waarom westerlingen het altijd maar over Stalin hebben.

‘Stalin was een gek. Hij was een moordenaar en psychopaat. Denk niet dat we daar niets over weten, we hebben er op school genoeg over gelezen. Maar dat betekent toch niet dat het hele systeem verkeerd was? Ze hadden een aantal hervormingen kunnen doorvoeren. Er moest iets veranderd worden. Ieder systeem heeft zo nu en dan een herziening nodig. Maar nee, hier moesten ze zo nodig met bulldozers te werk gaan. En na de onafhankelijkheid,’ zegt ze, ‘was het de omgekeerde wereld. Iedereen die fout was geweest werd goed en iedereen die goed was geweest werd fout.’

Een maand voor Lena's verjaardag kondigde Gorbatsjov

glasnost en perestrojka aan. Ze hoorde dat er een grote ontmoeting was van alle grote leiders in de Sovjet-Unie op het Witte Huis in Bisjkek. Via de radio werden de Kirgizezen gefeliciteerd.

Zij had de naweeën meegemaakt van een aan verval onderhevig communisme en ze had meer vrijheden dan de generaties voor haar ooit hadden gekend.

Op de dag dat Kirgizië onafhankelijk werd vierde niemand feest. ‘De Kirgizezen wilden niet stoppen met het systeem,’ zegt Lena. ‘We deden gewoon wat ons gezegd werd, we waren net blinde paarden. Van de een op de andere dag stortte onze wereld in.

‘Jullie hebben nu vrijheid,’ merk ik op.

‘Ja, ja. Vrijheid.’ Ze zwijgt even, zoekend naar woorden. ‘Ze zeggen dat er nu meer vrijheid is dan vroeger. En misschien is dat zo. Als je rijk bent of goede contacten hebt, dan koop je vrijheid, dan kan je doen wat je maar wilt. Als ik een business wil beginnen, heb ik papieren nodig en daarvoor heb ik contacten nodig. En die contacten kosten geld. De gewone mensen hebben hier alleen maar minder vrijheid gekregen dan we vroeger hadden. Wat is vrijheid zonder geld? Misschien voelt het heel vrij, maar dan loop je wel in je onderbroek. Trouwens, ik zit niet in de politiek, ik bemoei me nergens mee. Waar heb ik al die vrijheid in godsnaam voor nodig?’

De voormalige nomenklatoera verdween niet uit beeld, integendeel, zij beschikte over de contacten en middelen om handel te drijven, het was juist zij die een beter toekomstperspectief had. Het lager en het middenkader – de ambtenaren op de ministeries, leraren, ziekenhuispersoneel – bestaat hoofdzakelijk uit vrouwen. Met hun salarissen valt nauwelijks rond te komen. Mannen trokken naar het buitenland om te werken. Vrouwen bleven achter met de kinderen.

Toen ik vijftien was, dacht ik over vrijheid misschien hetzelfde als Lena. Bij mij thuis aan tafel werden felle debatten over politiek gevoerd: Zuid-Afrika, Israël, de neutronenbom. Mijn vader stemde op de communisten. Dat mocht ik van mijn moeder aan niemand vertellen omdat ze bang was dat zijn politieke voorkeur ons gezin in de problemen zou brengen. Absurd vond ik dat. Zij vertelde dat in haar jeugd arbeiders werden ontslagen omdat ze lid waren van de communistische partij. Mijn moeder nam overigens zelf ontslag toen ze ging trouwen. Van Nederlandse vrouwen werd verwacht dat ze huisvrouw werden.

Ik deelde nog een blauwe maandag krantjes uit voor de jonge communisten. Maar na een paar saaie vergaderingen met baardige voorzitters hield ik het communisme al voor gezien. Mijn generatie had vrijheden ten over, al was ik me daar toen niet zo van bewust omdat het zo vanzelfsprekend was. Het waren de wilde jaren tachtig. We werden de crisisgeneratie genoemd, de *no-future*. Maar er was zoveel future dat ik vaak niet wist waar ik haar zoeken moest.

We hoorden van de gruwelijkheden die onder communistische regimes hadden plaatsgevonden. In Berlijn viel de muur. Linkse Europeanen schoren hun baarden af en gingen colbertjes dragen. Mijn vader was ondertussen socialist geworden.

Ik dacht – voordat ik bekend raakte met Kirgizië – dat alle voormalige communistische landen blij waren het kapitalistische systeem te kunnen omarmen. Maar dat klopt niet, of niet helemaal. Kirgiezen, ook de meer welgestelde Kirgiezen, praten met warmte over het communistisch regime. Als je doorvraagt halen ze hun schouders op en zeggen dat ze zich daar niet zo mee bezighouden.

De verhalen van Kirgiezen gaan niet over strafkampen, over de miljoenen doden onder het regime van Stalin of over hongersnoden. Ze gaan over de goede pensioenen, het rustige

leven dat ze hadden, zonder de stress van nu. En hoe veilig het vroeger op straat was, toen de communisten er nog waren. Heel rustig was het, zonder al die criminaliteit en het geweld van tegenwoordig.

De Kirgiezen waren niet voorbereid op de val van de Sovjet-Unie, net zomin als de andere voormalige Sovjetrepublieken in Centraal-Azië. De crisis werd versterkt door de massale uittocht van tienduizenden etnische Russen en Duitsers die al enkele generaties in Kirgizië woonden en de leiding hadden gehad in de fabrieken, op scholen en op de kantoren.

In mijn appartement in Bisjkek verdiep ik me in de ontvoeringszaken. Ala kachuu betekent in het Kirgizisch 'grijp en vlucht'. De naam prikkelt de fantasie, hij zou een titel kunnen zijn uit de Bouquetreeks. In Kirgizië hoeven jonge mannen niet op de versiertoe; ze proberen geen afspraakjes te regelen en het is ook niet nodig dat ze op bezoek gaan bij de familie van hun uitverkorene met de bedoeling haar hand te vragen. Met hulp van vrienden, vaders of broers overmeestert een man op straat een vrouw en neemt haar met geweld mee naar huis. Zijn moeder heeft ondertussen de moellah, de islamitische geestelijke, uitgenodigd voor de huwelijksplechtigheid. Dorpsgenoten, burens en verwanten komen. De potentiële bruid wordt in een kamer opgesloten.

Kirgizië heeft vijf miljoen inwoners. Het is een moslimland. Huwelijken worden door een moellah bekrachtigd. Dat wil niet zeggen dat bruidenroof een islamitische gewoonte is. De Kirgiezen noemen het een traditie van hun voorouders. De nomaden zouden al lang voor de islam het land veroverde de gewoonte hebben gehad vrouwen van andere stammen te roven.

De Kirgizische wet verbiedt vrouwenroof, maar in praktijk schort er nogal wat aan naleving van die wet. De Amerikaanse onderzoeker Russell Kleinbach stelt dat de helft van de Kirgi-

zische mannen door ontvoering aan een vrouw komt. Twee van de drie vrouwen zeggen dat ze tegen hun wil met hun ontvoerder zijn getrouwd.

Bisjkek is modern en meisjes zien er in hun jeans en minirokken niet uit alsof ze onderdrukt worden. Het is juist daarom zo moeilijk te begrijpen dat er in dit land na de onafhankelijkheid een traditie bestaat waar het ontvoeren van vrouwen een echte trend is geworden; net als internet en mobiele telefoons.

Het kantoor van de mensenrechtenorganisatie in Bisjkek ligt een paar blokken lopen van mijn appartement. Er fluit een vogel, tussen de flats op een kaal grasveld schoppen jongens tegen een bal. Dan ben ik al verdwaald tussen de gebouwen die allemaal op elkaar lijken en erger ik me aan mezelf dat ik niet beter heb opgelet.

De metselaar aan wie ik de weg vraag, wijst vaag in de verte. Ik herken de straat van mijn eerdere bezoek aan Kirgizië. Nu het nummer nog; ik dwaal van flat 6 naar 10, en dan volgt daar weer een nummer 8 op. Het is om gek van te worden en uiteindelijk bel ik naar het kantoor.

‘Ik kom je halen,’ zegt Asel Jamankulova.

Ze is student rechten aan de Amerikaanse universiteit en werkt al enkele jaren parttime bij de mensenrechtenorganisatie als vrijwilliger. We klimmen betonnen trappen op en ik denk dat ik ook deze keer niet goed om me heen heb gekeken, zodat ik de volgende keer nog steeds niet weet waar ik moet zijn.

Asel stelt me voor aan haar collega Burul Sapieva, die net als zij rechten studeert aan de Amerikaanse universiteit. In de Sovjettijd werden ook vrouwen ontvoerd, zeggen ze. Maar dan was de ontvoerder een jongen uit hetzelfde dorp. De families kenden elkaar en het meisje kende de jongen in ieder geval van gezicht. Er was sociale controle. Als het meisje niet goed werd behandeld ging de familie erachteraan. Maar te-

genwoordig kan je de vrouwen van straat sleuren, je verkracht ze en dan trouw je met ze. Vrouwen zijn vogelvrij geworden.

Het zijn gruwelijke verhalen. Sapieva vertelt een verhaal over haar nichtje van eenentwintig, een studente in Bisjkek. Haar nichtje werd ontvoerd door een man die haar in een discotheek probeerde te versieren. Ze was toen niet op zijn avances ingegaan en had hem de hele avond genegeerd. De dag daarna liep ze op straat en werd door hem in zijn auto getrokken. Die man bracht haar niet naar zijn ouders maar naar het huis van een vriend. Diezelfde avond werd ze verkracht. Ze durfde niet meer naar huis terug en stemde toen maar in om met hem te trouwen. Na een paar maanden was ze zwanger. Ze mocht de deur niet meer uit en ontdekte dat hij nog een andere vrouw had, met wie hij islamitisch was getrouwd. Ze dreigde weg te lopen en toen begon hij te slaan. Ze woont nog steeds bij hem. Haar ouders willen haar niet meer thuis hebben.

Het ene verhaal is nog vreemder dan het andere. Een vrouw die ernstig gewond raakte na een poging tot ontvoering – ze kwam met haar haren in een wiel van een brommer terecht. Een vrouw die in een kofferbak werd gegooid en stikte. De zelfmoorden. Meisjes die weigeren te leven met hun ontvoerder en de hand aan zichzelf slaan.

Kirgizië heeft een lange traditie in magie en geheimzinnige krachten, vertellen de studentes. Dat is de erfenis van het pre-islamitische sjamanisme. Dat doet het in Kirgizië misschien nog wel beter dan de islam. De families bedenken de ene truc na de andere om de meisjes tot trouwen te dwingen. Ze strooien zout voor de drempel; als je vlucht en over het zout stapt, word je achtervolgd door ellende en ongeluk. De grootmoeders gaan opgerold voor de drempel liggen. Als je wegrent en over hen heen springt weet je zeker dat je in de hel komt.

Een vriendin van hen liep weg uit het huis van haar ont-

voerder, nadat ze geweigerd had met hem te trouwen omdat ze al verloofd was. Zeven maanden later, ze was inmiddels getrouwd, kreeg haar man een ongeluk en toen was ze weduwe. Nu denkt ze dat de familie een vloek over haar heeft uitgesproken. Zwarte magie: als ze bij haar ontvoerder was gebleven was al die ellende niet gebeurd.

Asel kijkt me onderzoekend aan. 'Je wilt weten of wij als mensenrechtenorganisatie daar iets mee doen?'

Haar antwoord kan kort zijn. 'Niets.' Ze zegt het laconiek. 'We krijgen er geen geld voor. Buitenlandse organisaties schrijven stapels rapporten over democratie en gender. Dan komt er een ad-hocprogramma voor een paar weken; er worden wat posters in de stad opgehangen, zo eens in het halfjaar als er geld te verdelen valt. Ze geven voorlichtingsbijeenkomsten in de dorpen op het platteland. En wat gebeurt er? Dan houden de families hun dochters binnen uit angst dat ze ontvoerd worden. Kunnen die meiden helemaal niet meer op straat. Na een paar maanden houdt zo'n programma weer op en dan heeft niemand het meer over die ontvoeringen. Daar kunnen die organisaties op zich weinig aan doen. Ontvoeringen zijn gewoon geen thema in Kirgizië.'

Het duizelt me. Ik hoor feiten. Maar ik begrijp nog steeds niet hoe het nu zit. Hoe komt het dat vrouwen in het postcommunisme Kirgizië hierin meegaan? Wat is dit? Sapieva zegt dat haar nichtje vast niet wil instemmen met een vraaggesprek en dat is het probleem van meer vrouwen. Ze schamen zich om erover te praten, en willen dat al helemaal niet met iemand die niet tot de familie behoort.

Van een vriend heb ik gehoord over een vrouw die in Naryn woont. Hij weet maar een paar details. De vrouw heet Altyn en is enkele jaren geleden met haar ontvoerder getrouwd. Ze werkte destijds als lerares Engels in Kochkor en was op weg naar haar werk. Op honderd meter afstand van haar huis werd ze door een onbekende man in een auto gesleurd.

Altyn neemt zelf op. Maar als ze hoort waar ik het over wil hebben klinkt ze hoorbaar nerveus. ‘Neem je iemand mee?’

‘Dat ben ik niet van plan.’

‘Goed. Je moet alleen komen, anders zeg ik je niets.’